

GLAGOLSKI AKCENAT ZADARSKOG ŠTOKAVSKOG ZALEĐA

(Uz traženja zonalnih određenja književnog akcenta)

VLADIMIR ANIĆ

U stručnoj literaturi o našem književnom akcentu u više navrata je naglašeno da još nema uvjeta za konačnu kodifikaciju ortoepskog standarda i da se problem kodifikacije književnog akcenta može smatrati otvorenim.¹ U svakom slučaju, savladivanje književnog akcenta suočava se s ozbiljnim poteškoćama na cijelom području hrvatskosrpskog jezika. Mišljenje da na tom području nema u akcentu strukturalnih razlika² traži argumentaciju takvih iznalaženja na planu dvovarijantnosti.³ Međutim, šarolika dijalekatska slika i nejednak kulturni kontinuitet i tip kulture markiraju jezično izražavanje. Zbog toga mislim da se u hrvatskosrpskom jeziku moraju zapažati i proučavati zonalna svojstva književnog akcenta. Potpuno novoštokavsko prilagođavanje akcenta u sistemski relevantnom vidu i bogatom vokabularu u nadgradnji ocrta se kao zona štokavske Dalmacije, a očituje se u mijenjanju i mjesta i intonacije (a ne samo intonacije) silaznog akcenta (*violinistkinja* : *violinistkinja* = *violinistkinja*). Naš akcent, promatran sinkronijski, a upotrebljavan prema zonalnim svojstvima, može se promatrati i kao stupanj prilagodivosti u odnosu na ishodišni akcent, ali ne i u odnosu na drugačiji način prilagođavanja. Na drugom mjestu zadržao sam se na tom procesu shvaćajući ga kao stilističko pitanje.⁴ Ovdje želim dati prilog poznavanju dalmatinskih štokavskih akcenta u b a z i, u općem pučkom vokabularu. Ograničit ću

¹ D. Brozović, »O normiranju književnih naglasaka«, *Jezik* III/1958, str. 68, M. Kravar, »O logičkom akcentu riječi u srpskohrvatskom«, *Ivšičev zbornik*, Zagreb 1963, str. 209, P. Ivić, Pogovor *Srpskom rječniku* 1818 V. S. Karadžića, Beograd 1966, str. 78.

² D. Brozović, *ib.*, str. 67.

³ Npr. *zimōvnik* : *zimōvnik*, *râzbluda* : *râzbluda* — M. Šimundić, »J. Matešić: Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen Sprache, Wiesbaden 1965—67«, *Zadarska revija* VI/1969, str. 696.

⁴ »O jednom akcentatskom procesu u različitim službama književnog jezika«, *Jezik* III/1969.

se na glagolski akcentat. Izabrao sam mjesta Ražanac i Žegar u zadarskom štokavskom zaleđu (shvaćajući ovo geografski, a ne dijalektološki). Te najveće ruralne aglomeracije, ikavska i jekavska, s novoštokavskim akcentom, nisu zahvaćena odlučnijim imigracijskim kretanjima. Druga mjesta, u odnosu na ova dva, mislim da u akcentu ne obećavaju većih iznenađenja.⁵

1. INFINITIV

1. a) Glagoli složeni od **nesti* imaju akcentat *dōnyēti*, (odnosno *dōnīti*, R, *unijeti*, *iznyēti* Ž, *ūnīti*, *iznīti* R.

b) Od *mrijeti* i sl. imaju akcentat *mriyēti* Ž, *mrīti* R, *ūmriyēti*, *izūmriyēti*, *iznyjeti*, *ūzēti*, *podūzēti* Ž.

c) Dvosložni od *īci* imaju dugi uzlazni akcentat *prōci* Ž, R, *zāci* ŽR, *nāci* Ž, *prēci* Ž i dugi silazni *nāci* R, *prēci* R.

d) Trosložni složeni od *īci*: *izāci*, *izīci* /*Izići* *će dilo nā vidilo*, R/, *ōtići*, *ōtiću*, fut. Ž, R.

e) Dvosložni glagoli *īdōci*, *nāci* imaju uzlazni akcentat; pored silaznog *dōci*, *nāci* Ž, R, složeno *prōnāci*, *prōnācu*, fut.* Ž, R.

f) Glagoli složeni od *pēci*, **vesti* (Daničić, *Srp. akc.* 94 *pēci*): *prōvesti*, *dōvesti*, *ōdvesti*, *ōdvešću*, *prōvešću* Ž, R, *īspeći*, *ūteći* Ž, R.

2.* Glagoli tipa *trēsti* Ž, R imaju kao složeni akcentat *ōzēpsti* Ž, R (sa morfološkim pomjeranjem *ōzēbiti* R), *izvūci*, *ōbūci*, fut. 3. l. sg. *izvūću*, *ōbūće*. Prosti glagol ima akcentat *tūci* Ž, R. Akcenta *mrēti*-*mrīti*-*mriyēti*, kako je u Daničića (*ib.*, 110), nisam konstatirao. U prostih glagola ustalio se akcentat kao u složenih, gdje se u infinitivu mijenja / u ~ i slog pred njim dobija \: *zāklēti*. Nema akcentata *ōbići*, *ōtići* (*ib.*, 108), koje dubletno donosi novosadski prapovisni rječnik *ōbići-ōbići*, *ōtići-ōtići* (*sic*, sa dužinom), a Deanovićev *Hrvsrp-tal. rječnik* kao jedine *ōbići*, *ōtići*. Proces metatonijske nema traga u ovim glagolima, te izostaje Saussureov akcentat kao *izvūci*, nego samo *izvūci* Ž, R.

3. Glagol *mētnuti* Ž ne razlikuje se akcentom od *mētniti* R.

4. Glagol *dōdijati* Ž, R, prez. *dōdijēm*, ne razlikuje se od književnog akcenta (prema *īsplivati* u *Pravop.*).

⁵ Ovo je pogled na akcentat sa stanovišta književnog jezika, a ne sa stanovišta dijalektologije. Zato je transkripcija provedena u najnužnijoj mjeri: diftonški izgovor jata bilježen je sa *ije*, a duljina ili sam akcentat pokazuju radi li se o dugom ili kratkom e. Futur je pisan složeno, po izgovoru, a nije pisan h u aoristu i imperfektu (osim ako je potreban za identifikaciju l. lica, kada je označen u zagradaama). Digrami lj i nj podrazumijevaju izgovor kao u književnom jeziku. R = Ražanac, Ž = Žegar.

5. Radi usporedbe s drugim dijalektima donosim ove akcente infinitiva:

spāsiti Ž, R, *nema spāsti, pāsti (pāsēm)* Ž, R
brīznuti Ž, *brīzniti* R, *grāknuti* Ž, *grākniti* R, *grākniti* R, *grū-*
niti Ž, R, *dīrnuti* Ž, *dīrniti* R, *jūrnuti* Ž, *jūrniti* R, *klišnuti*
Ž, strūgnuti Ž, *plānuti* Ž, *plāniti* R, *skrēnuti* Ž, R, *krétati*,
krécati Ž, R
gūžvati Ž, *gūžvati* R, *vozikati*, *kašljūcati*, *seljakati*, *zaūzimati*
Ž, R, gūtati, progūtati Ž, R, *lipsati* Ž, *kašljati* R, *lūtati*,
sprēmati, bāciti, būšiti, probūšiti, njušiti R, *njušiti* R, *nā-*
udēsiti R, Ž 2 X, *krēciti, pūstiti* Ž, R
reči Ž, R (Daničić *reči* 95, isto Deanović).

2. AORIST

U govornima zadarskog štokavskog zaleđa postoje oba akcenat-ska tipa aorista koja postoje u književnom jeziku. Prvi tip povlači akcenat na prvi slog u 2. i 3. licu *urādi(h)-ūrādi-urādismo (ūrādi* Ž, R), a drugi tip zadržava akcenat u svim licima na istom slogu (*priča(h)-priča-pričasmo* Ž, R). Teorijska tumačenja ove dvojnosti dao je Belić (*Konjug.* 174—185).⁹

6. a) U prvome tipu sa Daničićem se slažu *svūče (svūko, svūkos-*
mo) Ž (Daničić 91), *iznese, ōdnese, dōnese* Ž, R (93), *svānu* Ž, R,
izginu Ž, R, *iškuša* R, *prōčita* Ž, *pōgleda, pōjāvi se, pōkvāri* Ž, R,
prōgovori, pūšti Ž, R (142), *ōstavi, ūdari, zāustavi* Ž, R.

b) Dvojne oblike imaju *dōzva* R i *dōzva* Ž, *ubōdo-ubōde* i
ūbode Ž, R, *pōtkova(h)-potkōva* Ž i *pōtkova* R (186).

c) Prvo lice ima akcenat (i oblik) jednak 2. i 3. licu u primje-rima: 1. lice sg. *pōkvāri*, 2. i 3. *pōkvāri* R, *prōgovori, ūdari, zāu-*
stavi R, *skrā* Ž, R (Daničić 166).

Glagol *biti* ima akcenat *bī(h), bī*, impfkt. *bījā, bījāše, bījāšmo* Ž.

7. Akcenat ne mijenjaju *dovēzo, dovēze* Ž, R (ne slaže se s Daničićem 93), *izvēdo, izvēde* R (usp. Daničić 93), *opsōva(h), opsōva* Ž, *oddija(h), oddija* i *dōdija* Ž, *dōdija(h)* i *dōdija* R (Daničić 169). U Daničića je *čēšā* (178), *vjēnčā* (166), ali tu je *čēša-čēša* Ž, R, *vjēnča* Ž, *vinča* R, čime bi ti glagoli išli u drugi tip.

⁹ Usp. A. Belić, »Postanak praslavenske glagolske sisteme«, *Glas SKA* 164, str. 17. Uz Belićevo tumačenje pristao je i B. Nikolić, usp. »Glagolski akcenat u mačvanskom govoru«, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, (Novi Sad), VI/1963, str. 130.

8. Od primjera koji pripadaju drugom tipu, slažu se s Daničićem:

a) *dóđe* Ž, R, *póđe*, *prijéde* Ž, *préde* (1 x ?) R, *síde* Ž, R, *úde*, inf. *úci* Ž, R (Daničić 108), *čřče* Ž, R, *čřkošmo* Ž (ali ipak i *čřkošmo*, R, Daničić 182), *sjéde* Ž, *síde* R, *sjédosmo*, *nápade* Ž, R (Daničić 98), *stáde*, *préstado-préstade*, *ústa(h)-ústa*, *ústado-ústade* (Daničić 106), *dáde* R (Daničić 105), *zgrábi* (Daničić 152), *slěgo-slěže* Ž, R (Daničić 95), *naíde* R.

b) S Daničićem se ne slažu *izído-izíde* Ž (iako je bilo *naíde* R), *rěko-rěče* Ž, R (Daničić *rěče* 96), *lěgo-lěže* Ž, R (: *lěgoh-lěže*, 95, akcenat se ne mijenja, ali ima drugačiju intonaciju). Prema Daničićevu *zapíta* (158) dolazi *zápíta* Ž, R. Prema inf. *udésiti* (Deanović *udésiti*) 1. lice sg. aor. *úděsi(h)*, 2. i 3. *údesi* R.

3. GLAGOLSKI PRIDJEV RADNI

9. Trosložni složeni oblici od *íci* (Daničić *íci*, 107) glase *izi/a/šā*, *izi/a/šla*, *pódišli*, *prónašla*, *naíša*, *rázišli*, *òbišla* Ž, R.

10. a) *ispekā*, *zàtekla*, *útekā*, *útekla* Ž, R

b) *dòvela*, *dòveli*, *pòvela*, *pròveli* Ž, R

11. Od *čitati* glagolski pridjev radni glasi *čitā*, *čitala* Ž, R, *čúpati* glasi *čúpā*, *čúpāla*, *čúpāli* Ž, *čúpali* R (lx). Daničić ima *čitao* : *igrao* (165, 166, 168).

4. GLAGOLSKI PRIDJEV TRPNI

12. Akcenat *účinjen* (i : *Koža je učinjena* R), *nāčinjen* Ž, *nāčinjena* Ž, R slaže se s Daničićevim *nāčinjen*, -a, -o (144, 145).

5. PREZENT

13. Daničić (93) ima dvojak akcenat 1. i 2. lica plurala glagola tipa *peći* : *pěčěmo-pěčěte* i *pečěmo-pečěte*, a jednako i novosadski pravopisni rječnik. Ovdje nema akcenta *mrímo*, nego samo *mrīmo*, R, pa nema ni analoškog lika *pečěmo*, nego potpuno prevladava metatonijski akcenat (: *pěčěm*) : *pěčěmo*, *pěčěte*, *plětěmo* Ž, R. (Za teorijska objašnjenja usp. A. Belić, *Konjug.*, 155. i B. Nikolić, *op. c.* 133).

a) Kao složeni imaju akcenat *isplètēmo* R, *uvèzēmo* R, *povèdēmo* R, *dovèdēmo* R, ali *ispletēmo* Ž, *uvezēmo* Ž, *dòvedēmo* Ž, *pòvedēmo* Ž, *isplètēm* R, *odvèdēm* R, *ispèčēš* R, *ispečēš* Ž, *òdnesēm* Ž, *ispletēm* Ž, *dònesēm* Ž. Kako vidimo, u Ž dolazi metatoni-
jom dobiveni akcenat (**dònesemo* > *donēsemo*).

14. Glagol *moći* ima akcenat *mògu*, *mòžeš*, *ne mògu*, *nè može* Ž, R.

15. Glagol *ići* ima akcenat *idēm*, *idēš*, *idē*, *idù* i po dosljednom prenošenju *nè idēm* Ž, R i *nèk idē* R u ustaljenoj izgovornoj cjelini.

16. Present glagola *brati* i *prati* ima metatonijski akcenat

a) *bèrēm*, *bèrēš*, *bèrū* Ž, R, *pèrēm*, *pèrū* Ž, R, *bèrēm* R (1 x)

b) kao složeni *òberēm*, *òberū* Ž, R, *odàberēm*, *odàberū* Ž, R

17. U složenima od *zvati* javlja se dvojaki akcenat:

a) Kratki uzlazni na osnovi: *izazòvēm* R, *pozòvēm* R, *ada-zòvē* R, *sazòvēm* R, *sazòvē* R i

b) kratki uzlazni na prefiksu: *nàzovē* Ž, *pòzovē* Ž, *dòzovēm* Ž, *òdàzovē* Ž, *sàzovēm* Ž, *sàzovē* Ž.

18. Ovdje sam konstatirao akcente *zàdnēm* R, ali i *zàdnīm* Ž. Oba su oblika pod pritiskom širenja *-je-* u primjerima kao *mrijēm*, *sàžmijēm* Ž. Glagoli kao *umrēm*, *izumrēm* šire i svoj akcenat na one sa starijim *i*. Tako je u *zàdnēm* R završeno' akcenatsko i morfološko ujednačavanje. (U novosadskom pravopisnom rječniku *zàdnijēm*, ali *zàhtijēm*, *pròvrīm*, u Vukovu *zàdnīm* (*zàdnijēm*), *prèvrīm*, u Deanovićevu *Hrvsrp-tal. pròvrīm*, u Benešićevu *Hrv.-polj. rječniku* *zàdnēm*, *pròvrijēm*, *zàvrīm*.)

19. Od glagola s infinitivnom osnovom na samoglasnik zabilježio sam:

a) *smijati se*, *smijēm se* R, *nasmijēm* R,

b) *smijēm se* Ž, *nasmijēm* Ž.

20. Glagol *piti* ima akcenat prezenta *pijēm* Ž, R, ali i *pijēm* R.

21. Glagol *dati* ima akcenat *dājēm*, *dājē* Ž i *dájēm*, *dájē*, *dájū* R (Daničić *dājēm*, 158). Kao složeni *izdajū* Ž, R, *pròdajū* Ž, *izdājū* R; *pròdājū* R.

22. a) *poznavati* prez. *pòznajēm* Ž, R

b) *òkričēm* R

c) *kòpām*, *kòpajū* R, *okòpajū* R.

23. Složeni od *češljati*

a) *zàčešljām* Ž, *òčešljām* Ž, *òčešljaju* Ž

b) *òčešljām* R, *òčešljaju* R

24. Od *vàljati vâljām* (1 x) *Ž*, *vâljām R*, *nè valjām Ž*, *R* i *ne vâljām Ž*, *R*.

25. Glagol *držati* ima složene akcente *izdržati*, *izdržim Ž*, *R*.

26. Zanimjekani oblik gl. *biti* glasi u 3. licu *nije Ž*, *R*, a može biti naglašeno *jè* (*Ja nisam. a on jè*) *R* i *jè Ž*, *R*.

27. Defektivni glagol *velim* ima u *R* oblik i akcenat *vèljū*.

Na kraju se može zaključiti da se ova dva novoštokavska govora ne slažu u svemu s akcentuacijom glavnih kodifikatora hrvatsko-srpskog akcenta ni s akcentom koji se, uglavnom prema njima, prenosi u rječnike. Ne slažu se u svim kategorijama ni međusobno. Ikavski, međutim, pokazuje kontinuitet s prvi put zapisanim (ikavskim) četveroakcenatskim sistemom.⁷ Gledano sa stanovišta književnog jezika, konstatacija da je razmatrani akcenat novoštokavski, ne govori sve. Našem književnom akcentu, koji bi standardiziran težio proučavanju zonalnih (ne dijalekatskih) pojava unutar književnog jezika, ti govori kao oblik jezične stvarnosti pružaju mogućnost izbora.

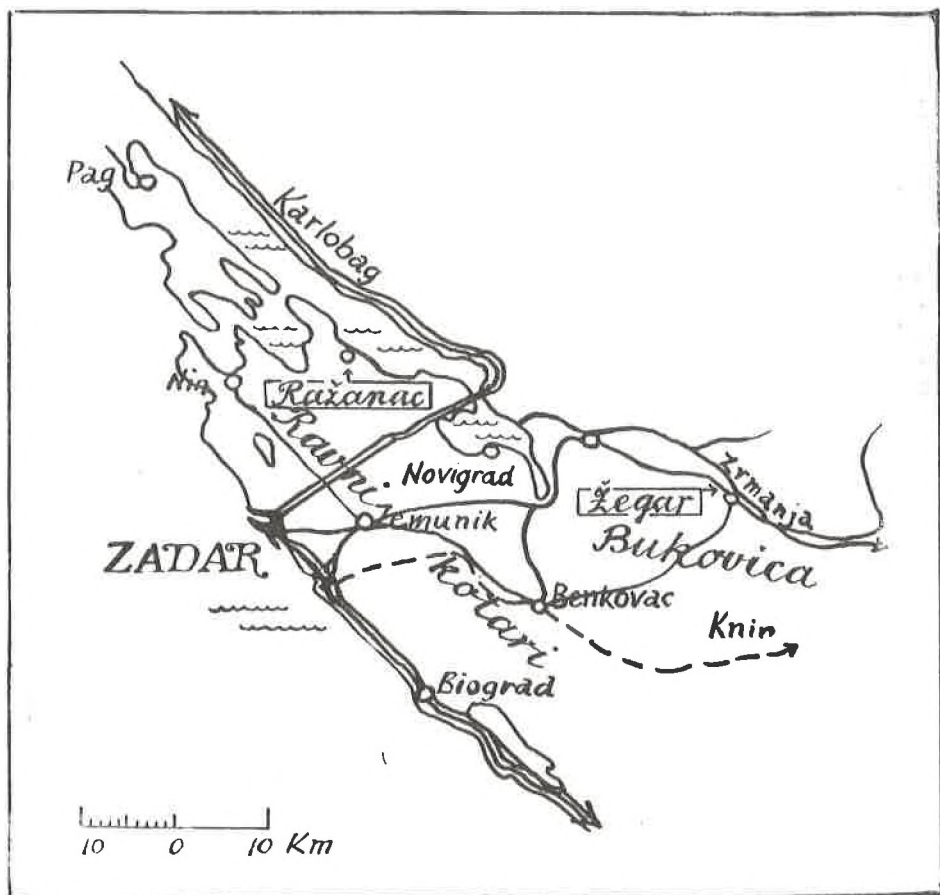
*

Žegar u Bukovici i Ražanac u tzv. Ražanačkom primorju ili Vinjeračkom primorju ili Sjevernom Kotarskom primorju, pošteđeni su imigracionih kretanja, ali se iseljavanje jače osjeća. Podaci po godinama popisa stanovništva:

	Žegar	Ražanac
1857.	1474	743
1869.	1323	839
1881.	1373	849
1910.	1817	1403
1921.	1817	1403
1931.	2026	1854
1948.	2328	1005
1953.	2384	1921
1961.		1051

Kako se vidi, priobalni Ražanac bilježi g. 1961. pad stanovništva prema 1910. Popisom stanovništva 1921. ovi krajevi nisu bili obuhvaćeni, nego su u popis preneseni podaci iz 1910. Popisom 1953. zajedničkim podacima uz Ražanac (1082) pribraja se Rtina (839). Podaci za Žegar 1961. nisu mi bili pristupačni. Za podatke zahvaljujem prof. Ž. Meštroviću.

⁷ V. Anić, »Akcentat u gramatici Šime Starčevića«, *Radovi Fil. fak. u Zadru VII* (4)/1968.

V. Anić: DER AKZENT DES VERBUMS

Zusammenfassung

Diese Arbeit ist ein Beitrag zur Erforschung der regionalen Eigentümlichkeiten des Akzentes der serbokroatischen Schriftsprache. Die neuštokavische Anpassung des Akzentes im Vortschätz des Überbaues zeichnet sich vollkommen als ein Gebiet des štokavischen Dalmatien ab. Sie äussert sich sowohl im Wechsel der Stelle als auch im Wechsel der Intonation und zwar nicht nur in der Intonation des fallenden Akzentes (*violinistkinja*: *violinistkinja* = *violinistkinja*). Hier wird auch vom Standpunkt der Schriftsprache aus das Material der zwei grössten Ruralagglomerate des štokavischen Hinterlandes von Zadar erforscht: Die ijekavische Ortschaft Žegar in der Bukowitza und das im felsigen Küstenland der Ravni Kotari liegende ikavische Ražanac. Diese zwei Sprecharten stimmen weder mit dem Akzent der Hauptkodifikatoren des serbokroatischen Akzentes, noch miteinander in allem überein. Der Akzent der Schriftsprache bedarf noch der Erforschung der regionalen Erscheinungen innerhalb der Schriftsprache; diese beiden Sprecharten ermöglichen die Erweiterung der Wahl in dieser Hinsicht.